

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ
ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

А.БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ Өңірлік Университеті

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ӘКІМДІГІ МӘДЕНИЕТ БАСҚАРМАСЫНЫҢ "ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСТЫҚ
МЕМОРИАЛДЫҚ МҰРАЖАЙЫ" КОММУНАЛДЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

КОММУНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ "КОСТАНАЙСКИЙ ОБЛАСТНОЙ МЕМОРИАЛЬНЫЙ
МУЗЕЙ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА" УПРАВЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ АКИМАТА КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

АЛТЫНСАРИН ОҚУЛАРЫ

«ИННОВАЦИЯ, БІЛІМ, ТӘЖІРИБЕ-БІЛІМ
БЕРУ ЖОЛЫНЫҢ ВЕКТОРЛАРЫ»

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

МАТЕРИАЛДАРЫ

II КІТАП

АЛТЫНСАРИНСКИЕ ЧТЕНИЯ

МАТЕРИАЛЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

«ИННОВАЦИИ, ЗНАНИЯ,
ОПЫТ – ВЕКТОРЫ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТРЕКОВ»

II КНИГА

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ/ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Куанышбаев Сеитбек Бекенович, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Басқарма Төрағасы-Ректоры, география ғылымдарының докторы, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының мүшесі;

Жарлыгасов Женис Бахытбекович, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Зерттеулер, инновация және цифрландыру жөніндегі проректоры, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор;

Скударева Галина Николаевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Мәскеу облысындағы МОУ «Мемлекеттік гуманитарлық-технологиялық университеті» ректорының м.а.; Ресей Федерациясының жалпы білім беру ісінің құрметті қызметкері, Ресей;

Бережнова Елена Викторовна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Мәскеу халықаралық мемлекеттік қатынастар институты, Ресей;

Ибраева Айман Елемановна, «Қостанай облысы әкімдігінің білім басқармасы» ММ жетекшісі;

Онищенко Елена Анатольевна, «Педагогикалық шеберлік орталығы» жекеменшік мекемесінің Қостанай қаласындағы филиалының директоры;

Демисенова Шнар Сапаровна, педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі;

Утегенова Бибикуль Мазановна, педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры;

Смаглий Татьяна Ивановна, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің, педагогика ғылымдарының кандидаты; педагогика және психология кафедрасының қауым.профессоры;

Жетписбаева Айсылу Айратовна, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Ы.Алтынсарин атындағы әдістемелік кабинетінің меңгерушісі.

«Инновация, білім, тәжірибе-білім беру жолының векторлары»: 2023 жылдың 17 ақпандағы Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. II Кітап. – Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, 2023. – 1231 б. = «Инновации, знания, опыт – векторы образовательных треков»: Материалы международной научно-практической конференции, 17 февраля 2023 года. II Книга. – Костанай: Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, 2023. – 1231 с.

ISBN 978-601-356-244-5

Жинаққа «Инновация, білім, тәжірибе-білім беру жолының векторлары» атты Алтынсарин оқулары халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары енгізілген.

Талқыланатын мәселелердің алуан түрлілігі мен кеңдігі мақала авторларына заманауи білім беруді жаңғырту мен дамытудың, осы үдерісте қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасын пайдаланудың жолдарын, мұғалімдерді даярлаудың тиімді технологиялары мен форматтарын әзірлеу мен енгізу мәселелерін, ақпараттық қоғамдағы білім беру кеңістігінің ерекшеліктерін айқындауға, сондай-ақ педагогтердің инновациялық қызметінің тәжірибесін жинақтауға, педагогикалық үдеріс субъектілерін психологиялық-педагогикалық қолдауға мүмкіндік берді.

Бұл жинақтың материалдары ғалымдарға, жоғары оқу орындары мен колледж оқытушыларына, мектеп мұғалімдері мен мектепке дейінгі тәрбиешілерге, педагог-психологтарға, магистранттар мен студенттерге қызықты болуы мүмкін.

В сборнике содержатся материалы Международной научно-практической конференции Алтынсаринские чтения «Инновации, знания, опыт – векторы образовательных треков». Многообразие и широта обсуждаемых проблем позволили авторам статей определить векторы модернизации и развития современного образования, использования в данном процессе педагогического наследия казахских просветителей, вопросов разработки и внедрения эффективных технологий и форматов подготовки учителей, специфики образовательного пространства в информационном обществе, а также обобщения опыта инновационной деятельности педагогов, психолого-педагогической поддержки субъектов педагогического процесса.

Материалы данного сборника могут быть интересны ученым, преподавателям вузов и колледжей, учителям школ и воспитателям дошкольных учреждений, педагогам-психологам, магистрантам и студентам.

ISBN 978-601-356-244-5

УДК 37.02
ББК 74.00

Таким образом, мы можем утверждать, что описанная и реализованная нами педагогическая технология развития критического мышления в образовательном процессе колледжа, является эффективной, так как после ее реализации произошли качественные изменения показателей критериев развития навыков критического мышления.

Список литературы

1. Абросимов, В. Н. Профессиональные качества преподавателя [Текст] / В. Н. Абросимов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2001. – № 6. – С. 61-64.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 2010. – 186 с.
3. Белкин, А. С. Основы возрастной педагогики [Текст] : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / А. С. Белкин. – М. : Академия, 2000. – 192 с.
4. Бикулова Г. Р. Развитие критического мышления в контексте медиаобразования [Текст] / Бикулова Г. Р. // Инновации в образовании. – 2009. – № 3. – С. 4-17.
5. Божович Е.Д. Психологические особенности развития личности подростка [Текст] / Е.Д. Божович – М.: Знание, 2012. – 277 с.

ӨОЖ 159.9

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕДЕРГІЛЕР

Бағыбаева Майгул Ильясовна
Психология ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: m.bagibaeva@mail.ru
Кулымбаева Алмагуль Карибековна
Психология ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: kulymbaeva_a84@mail.ru
Жарылқасын А.Е.
Алмалыбақ ауданындағы орта мектеп гимназиясы.
педагог-психолог
Алматы қ., Қазақстан

Аңдатпа

Мақалада қазіргі таңда қарым-қатынас тұлғаның қалыптасуының ең маңызды факторларының бірі болып табыладығы жайлы айтылады. Іскерлік және жеке қатынастарда адамдардың ашық және сенімді қарым-қатынастарға қарсылық құбылысын жиі байқауға болады. Бұл мақаладағы психологиялық кедергілер әртүрлі әрекеттерді орындауға кедергі келтіретін субъектінің пассивті психикалық жағдайы ретінде қарастырылады. Психологиялық кедергі эмоционалдық механизмі жағымсыз қобалжулар мен уаймдарды күшейтуде – ұяңдықты, кінәлі сезімді, үрейленуді, өзінің мүмкіншілігін төмен бағалауды, атқаратын міндетпен дұрыс байланыстырмағанда пайда болады.

Түйінді сөздер: қарым – қатынас, психологиялық кедергілер, қорғау және қорқыныш, эмоциялық күйлер.

Аннотация

В статье говорится, о том, что на сегодняшний день общение это один из важнейших факторов формирования личности. В деловых и личных отношениях часто можно наблюдать явление сопротивления людей открытым и вызывающим доверие отношениям. Психологические барьеры в данной статье рассматриваются как пассивное психическое состояние субъекта, препятствующее выполнению различных действий. Психологический барьер возникает, когда эмоциональный механизм усиливает негативные тревоги и мысли – чувство стыда, вины, паники, заниженную оценку своих возможностей, неправильную связь с выполняемой задачей.

Ключевые слова: общение, психологические барьеры, защита и страх, эмоциональные состояния.

Abstract

The article says that the most important communication today is one of the most important factors in the formation of personality. In business and personal relationships, people's resistance to open and trusting relationships is often seen. Psychological barriers – a passive mental state of the subject, preventing the implementation of various actions. A psychological barrier occurs when the emotional mechanism reinforces negative anxieties and options – feelings of shame, guilt, panic, underestimation of one's capabilities, incorrect connection with the task being performed.

Key words: *communication, psychological barriers, protection and fear, emotional states.*

Қарым-қатынас – өмірімізде күнделікті кездесетін процесс екенін бәріміз білеміз. Біз сөйлескен кезде, спикер ретінде айтқан сөзіңіз сізбен сөйлесіп жатқан адам қабылдаған оймен бірдей болуы маңызды. Психологиядағы біліміңіздің негізгі қолданылуы әртүрлі адамдардың белгілі бір жағдайларға қалай әрекет ететінін білу. Тұлға аралық коммуникация – бұл екі немесе одан да көп адамның вербалды немесе вербалды емес сигналдар арқылы сөйлесуі. Психологиялық білім қарым-қатынасқа ықпал етеді. Бұл бізді «менің келесі қадамым қандай болуы керек» деген ойға жетелейді [1 с. 68].

Тиімді қарым-қатынас – ХХІ ғасырдағы ең маңызды дағдылардың бірі. Күнделікті қаласақ та, қаламасақ та барлық жерде вербалды қарым-қатынас болады. Біз адамның ақыл-ойы мен мінез-құлқын түсінуге үлкен мән бергендіктен, бізге кездесетін әртүрлі адамдармен сөйлесу тәсілін меңгереміз.

Байланыс циклдік болады деп күтілсе де, бүкіл процеске әсер ететін кез келген кедергіні білдіретін кедергі деп аталатын элемент бар. Тиімді қарым-қатынасқа тілдік кедергілер, психологиялық кедергілер, физикалық кедергілер, мәдени кедергілер және т.б. сияқты қарым-қатынас кедергілерінің әртүрлі түрлері кедергі келтіруі мүмкін [2, 65-70 б].

Қарым-қатынастағы психологиялық кедергілер қандай?

Психологиялық қарым-қатынас кедергілері қарым-қатынастың тиімділігіне әсер ететін кез – келген психологиялық жағдайды білдіреді. Бұл қарым-қатынасқа кедергі келтіретін адамдардың әртүрлі ішкі күйлеріне қатысты.

Байқамау, ұйқының болмауы, интоксикация, стресс, психикалық ауру және басқа да көптеген факторлар жақсы қарым-қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін. Оларды психологиялық кедергілер деп атайды. Мысалы, Асқар математикадан үлгерімі нашар, өйткені Арнур, Асқарға теңдеулерді үйреткенде, ол шаршап, ұйықысы келіп жатқандықтан, оған не үйретіліп жатқанын түсіну қиынға соқты [3, с.389].

Психологиялық кедергілер тиімді қарым-қатынасқа кедергі келтіретін көптеген әртүрлі психологиялық жағдайларды қамтиды. Олар келесі.

1. Қорғау және қорқыныш.

Қорғаныс мінез-құлқы адамның сынға қарсы тұру немесе жалтару туралы алаңдаушылық жағдайын білдіреді. Адамның мұндай мінез-құлқы өзін қорғауға бағытталған. Олар өздерінің сезінген кемшіліктері мен әлсіз жақтарын жасыру үшін қорғаныс позициясын ұстанады. Олар қатал сөздер, сарказм және агрессия сияқты мінез-құлықтарды көрсетеді және бұл жауаптар қарым-қатынастың тиімділігіне әсер етеді.

Мысалы, Сара, Айжанның болмашы техникалық қатесін түзетпек болғанда, Саманта оған өз ісімен айналысуын өтінді.

2. Анықтамалық жүйе.

«Анықтамалық шеңбер» жасырын немесе негізгі және біршама бақылаушы әсері бар стандарттар мен құндылықтар жүйесі ретінде анықталады.

Адамның өмірде, әсіресе балалық шағында алған тәжірибелері, өскен мәдени ортасы да оның сенім жүйесіне көбірек әсер етеді. Анықтамалық шеңбер адамдарды, оқиғаларды және жағдайларды қабылдауды шектейтін немесе бұрмалайтын шешуші фактор болып табылады. Бұл қабылдауды өзгертетін алдын ала түсініктерге жол ашады.

3. Күдік.

Жіберуші мен қабылдаушы арасында сенім факторы төмен болса, жіберілген мазмұн қорқынышты түрде сәтсіздікке ұшырайды. Мұндай сенімсіздік жіберуші немесе қабылдаушы бір-біріне бейтарап немесе дұшпандық танытқанда пайда болады. Осы күдікке байланысты хабарлама толығымен қате түсіндіріледі немесе кейде еленбейді.

Мысалы, сіз алаяқ деп ойлаған адам үгіт жүргізіп немесе жақсы істі қолдаса. Біз жағдайды, осы тұлғаға байланысты бағалауға тырысамыз.

4. Сүзгі.

Бұл жіберуші жібергісі келетін хабарламаны алушының оған ұнамды болуы үшін басқаратын кезде. Бұл ұйымдық құрылымда бағыныштылар менеджермен байланысқысы келген кезде жиі орын

алады. Олар артық ақпарат пен тітіркенуді болдырмау үшін өздерінің ренжіткен сезімдерін және басқа маңызды ақпаратты сүзеді.

Мысалы, Арнур бастығымен қызметкерлер арасында болып жатқан мәселелерді талқылауға келгенде, бұл оның ашуын келтіреді деп есептеп, егжей-тегжейлерді жіберіп, мәнін айтты.

5. Алаңдау және назар аудару.

Шаршау, күйзеліс, үрей, ұйқышылдық, интоксикация және т.б. сияқты әртүрлі факторларға назар аудармау немесе алаңдаушылық адамның әңгімені саналы түрде бақылауға психикалық қолжетімсіздігіне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, ол айналасын білмейді.

Мысалы, адам клиентпен кездесуге барар алдында үйде ұрысып қалса, оның санасы күйзеліске толы ойлармен айналысып, кездесу барысына назар аударма алмайды.

Ақпарат шамадан тыс жүктелсе, болжамды хабарлама бұрмаланады және сөйлесу сапасы нашарлайды. Сондай-ақ тыңдаушының назарын аударуы мүмкін.

Мысалы, жобаның үлкен көлемін қарастырғаннан кейін Арнур қажетсіз ақпаратты қабылдай алмады, өйткені ол шаршап, депрессияға ұшырады.

6. Ақаулы ұстау.

Бұл адамның миында жинақталған мазмұнды есте сақтау қабілеті. Бұл мазмұн жадта осы мазмұнды шақыру жиілігімен сақталады. Осыған байланысты мазмұнның бір бөлігі кейде уақыт бойынша жоғалып кетеді, ал хабарламаның түсіндірмесі сақталып қалған фрагменттерге қатты тәуелді болады, бұл өз кезегінде хабарламаның декодталуына әсер етеді.

Мысалы, сіз бір ай бұрын клиентпен кездесуіңіз керек еді. Бірақ соңғы сәтте сіз өзіңіздің әріптестеріңіздің бірін барлық егжей-тегжейлерімен жіберуге мәжбүрсіз. Бірақ сіздің есіңізде қалғаны – оның компаниясының атауы және оның бизнесінің сипаты. Сіз оның атын еске түсіре алмайсыз.

7. Тандамалы қабылдау.

Әдепкі бойынша жіберілетін кез келген мазмұн жіберушінің қабылдауын жүзеге асырады. Алушы әрқашан мазмұнды бірдей сезінбесе де, жіберушінің көзқарасын анықтау әрқашан жақсы идея. Адамдар өз санасында өмір сүреді, өз көзқарастары мен пікірлерімен толтырылады және бұл шеңберге еніп, мазмұнды жеткізу қиынға соғады.

Мысалы, айналасындағы адамдардың көпшілігі назардан тыс қалдырған мәселеге қатысты пікірін білдірген адам дұрыс рухта қабылданбайды. Өзін-өзі түсіндіре бастаса да, басынан бастап қорғаған пікірімен таңбаланады.

8. Алғышарттар мен алдын ала пікірлер.

Кейде адамдар әңгімеге кіріспес бұрын да болжам жасауға бейім. Мұндай жағдайларда олар өздерінің болжамдарын дұрыс деп санайды, тез үкім шығарады және ақырында жағдайда орынсыз болатын шешімдер қабылдайды.

Алушы мәдени, әлеуметтік және экономикалық жағдайсыяқты барлық аспектілерді түсінуге тырыспайды. Бұл жіберушінің шынайы ниетін бұзуы мүмкін, сондықтан байланыс тиімділігіне әсер етуі мүмкін.

Мысалы, сауда менеджері талқылау үшін Арнурға жақындаған сайын, ол оны тек оның үстінен шағымдану үшін келді деп есептейді, сөйтіп қорғанысқа ісбетін қояды.

9. Эмоциялық күйлер.

Әртүрлі эмоциялар бізде әртүрлі мінез-құлық пен реакцияларды тудыруы мүмкін. Сондықтан хабарды түсіну қабілеті күткендей, бастан кешкен эмоциялардың сипаты мен қарқындылығына әсер етуі мүмкін. Мазмұнды басқаратын кейбір эмоциялар ашу, қорқыныш, алаңдаушылық, алаңдаушылық, шатасу, сенімсіздік және т.б.

Ашу және қызғаныш сияқты күшті эмоциялар әңгіменің сапасын бұзуы мүмкін, себебі олар ақпаратты ұтымды және логикалық өңдеуге кедергі жасайды.

Мысалы, дүрбелең ұстағанадамды өнер көрсету үшін күтпеген жерден сахнаға сүйреп апарса, олар кекіре бастайды және не айтарын білмей, ақыл-ойы тоқтап қалуы мүмкін.

10. Бағалау.

Алдындағы адамға баға беріп, оның өмір салтына, мінез-құлқына, мінез-құлқына қатыстыпайымдауға асыққан адам табиғаты. Бұл алдын ала пайымдау деп аталады, өйткені біз сөйлеушінің кім екенін және о лқашан немесе не екенін болжауға бейім, сондықтан хабар жіберілгенге дейін қате тұжырымдар жасаймыз. Бұл алушы асыққанда және жіберушіні дұрыстындамай ақпаратты өзі толтырған кезде де болады.

Мысалы, сіз пойызға отырғалы жатырсыз, ал сіздің досыңыз әдеттегідей қоңырау шалып, оның келмейтінін ескертеді. Ал сіз асығыссыз, телефонды алып, иә, мен пойызға отырдым деп айтыңыз, сізге де телефонды қоюға болады.

11. Айқайлаңыз немесе шағымданыңыз.

Қатты эмоцияларды сыртқа шығару оларды сіздің басыңыздан шығару үшін жақсы болғанымен, шығару мен жылау арасында үлкен алшақтық бар. Шығару негізінен жеңілдік пен айқындық үшін жасалады және бұл бірнеше рет орыналады. Дегенмен, қыңсылау өте жиі орыналады және ыңылдаған адам шынымен шешім іздемейді, тек сол сөйлесу цикліне қатысады.

Мысалы, Асқар, Анурды кездестірген сайын, ол асханада ұсынылатын тағамның тұрып қалған екенін және көгергені сияқты көрінетінін айта бастайды. Ол мұны күн сайын дерлік жасайды; Арнур «айта бермеші», – деп айта алмайды, бірақ оған іштей ашуланады.

12. Өзгерістерге қарсылық.

Өзгерістерге қарсылық дегеніміз адамның өзгерістерге бейімделуге дайын еместігін

білдіреді. Өзгерістерге қарсы тұратын адамдар белгілі бір заттар немесе әлеуметтік әдет-ғұрыптар туралы белгілі бір тұрақты пікірлерге ие және оларды өзгертуді ұнатпайды. Бұл мінез-құлық қаттылығы әдетте қарым-қатынасқа кедергі келтіреді [4, с. 47].

Қарым-қатынаста психологиялық кедергілердің пайда болуының тағы бір себебі-жеке тұлғаны акцентуациясы. Акцентуациялар жағымды және жағымсыз қасиеттерді қамтиды және адамның мінез-құлық стилін анықтайды. Акцентуация адамның мінез-құлық ерекшеліктерінің экстремалды көрінісі болғандықтан, әр түрі қақтығыстар тудыруы мүмкін.

Темперамент, мінез, акцентуация негізінде қалыптасқан мінез-құлық пен қарым-қатынас тәсілі әртүрлі қарым-қатынас тәсілдері бар адамдар арасындағы қарым-қатынасқа психологиялық кедергілер тудыруы мүмкін. Сондықтан әр адам қарым-қатынас субъектілерінің әртүрлі түрлері туралы білуі керек және олармен өзін дұрыс ұстай білуі керек.

Доминантты типтегі субъект әрқашан қарым-қатынастың маңызылығына қарамастан кейде, ойланбастан адамға жүгінеді. Ол үшін басты қарым-қатынастың бастамашысы болу, басқаларға әсер етуі, қарым-қатынас процесінің серіктестерінің белсенділігін тежейді. Бұл дауыстың жоғарылауында, үзілісте, бір ақпаратты бірнеше рет қайталауда байқалады. Мұндай адаммен қарым-қатынаста тәуелсіз көзқарасты тыныш ұстану керек.

Қарым-қатынас субъектісінің доминантты емес түрі, доминантты түрге қарама-қарсы, әңгіме бастама көтеруден немесе тіпті өз пікірін айтудан, біліммен бөлісуден қорқады. Доминантты емес түрі тым бағынышты, ол ешқашан серіктесінен асып кетпейді және егер бұл орын алса, өзін кінәлі сезінеді. Осы түрмен қарым-қатынаста сіз мұқият болуыңыз керек, оны ашықтыққа ынталандырыңыз, оған өз ойын білдіруге мүмкіндік беріңіз.

Қарым-қатынас субъектісінің мобильді түрі тікелей байланысқа түседі, зейінін оңай ауыстырады, сөйлеуі асығыс, ол жеке қарым-қатынас қарқынын орнатады, сұхбаттасушыны тоқтатады. Әңгімелесу барысында мұндай адам әңгімелесушінің айтқандары туралы өз пікірін белсенді түрде білдіреді, оның жолдары мен мәлімдемелерін енгізеді. Мобильді түрмен сөйлескенде, онымен ұзақ уақыт бойы маңызды тақырыптарды талқылау өте қиын екенін есте ұстаған жөн.

Қарым-қатынас субъектісінің ригитті түрі оның байланысқа бірден енбеуімен сипатталады. Алдымен ол серіктесті зерттейді, оның ниетін түсінуге тырысады. Ол әрдайым өте мұқият, ойларын егжей-тегжейлі баяндайды, сөйлеуі жайбарақат, өрнектерді мұқият таңдайды. Ол сөзін бөліп немесе асығыс болған кезде шыдамайды. Шыдамсыз адамдарға қатты түрмен сөйлесу өте қиын. Онымен қарым-қатынаста асығыстық пен немқұрайлылықтан аулақ болу керек. Егер бұл адаммен қарым-қатынас шынымен маңызды болса, этикет нормаларын ұстанған жөн.

Субъектінің экстраверттелген түрі өзара әрекеттесуге қарай орналасқан. Көңіл-күйге қарамастан, ол әрқашан қарым-қатынасқа бағытталған. Экстраверттелген түрі өте ізденімпаз, ол әрқашан өзінің сұхбаттасушысына қызығушылық танытады, оған назар аударады және жанашырлық танытады және өз кезегінде жауап күтеді. Экстраверттелген түрмен байланыс өте оңай ұйымдастырылады, өйткені ол өзі қарым-қатынастың жағымды көңіл-күйін орнатады.

Қарым-қатынас субъектісінің интроверттелген түрі сыртқы диалогтың бастамашылдығының болмауымен сипатталады. Мұндай адам ұялшақ, ол үлкен компанияларда сөйлескенді ұнатпайды. Онымен сөйлескен дұрыс, содан кейін оны аздап сөйлесуге болады, бірақ қарқынды қарым-қатынас үшін мұндай адамды әңгімеге біртіндеп енгізген дұрыс.

Тұлғаның эмоционалды жағдайы қарым-қатынас процесінің тиімділігіне де үлкен әсер етеді, өйткені эмоциялар адамның психикалық белсенділігі мен мінез-құлқын реттеуші болып табылады. Эмоциялар жағымды да, жағымсыз да болуы мүмкін. Жағымсыз эмоциялардан туындаған психологиялық кедергілердің әртүрлі түрлері пайда болуы мүмкін.

Қайғылы оқиғалардан, ауырсындан, өзін-өзі бағалаудың төмендеуінен немесе өзіне қанағаттанбаудан туындайды. Азап шегу тәжірибесіне байланысты адамның қарым-қатынас деңгейі төмендейді. Қарым-қатынас субъектілерінің әртүрлі түрлерінің сипаттамаларына назар аудара отырып

және олардың әрқайсысына көзқарасты біле отырып, адам қарым-қатынаста ықтимал психологиялық кедергілердің пайда болуынан сөзбен қамтамасыз етеді.

Ашудың кедергісі адамның ашулану эмоциясын сезінуінен туындайды. Мұндай адам өзін дұрыс ұстай алмайды, қорлайтын сөздер айта алады немесе агрессивті әрекеттер жасай алады. Әрине, агрессивті адам онымен қарым-қатынастан қорқады немесе аулақ болуға тырысады, өйткені олар одан не күтуге болатынын білмейді.

Жиіркеніш кедергісі адамның этикалық мінез-құлықтың негізгі нормаларын бұзуы немесе адамның сұхбаттасушының сыртқы келбетін қабылдамауы нәтижесінде пайда болады. Жиіркеніш пен жиіркеніш тудыруы мүмкін: лас киім, аяқ киім, немқұрайлы әрекеттер және Серіктестің жест-ишарасы, жағымсыз әрекеттер (саусақтар аузында, мұрнында, құлағында), жеке кеңістіктің бұзылуы, алкогольдің иісі, әңгімелесушінің денесінен жағымсыз иістер және т.б. Егер адамда белгілі бір физикалық ақаулар болса, олар өзгерте алмайды немесе жасыра алмайды, содан кейін адамдар уақыт өте келе оған үйренеді, бірақ дене гигиенасын бұзуды қабылдай алады, адамдар соншалықты тез жасай алмайды, сондықтан олар көбінесе мұндай адаммен араласпайды.

Егер әңгімелесуші өзінің мінез-құлқымен жағымсыз эмоциялар тудырса, менсінбеу кедергісі туындайды. Бұл мінез-құлық-азғындық, алалаушылық, қорқақтық, сатқындық, сараңдық және басқалар.

Қорқыныш кедергісі қорқыныш сезімін тудыратын адаммен қарым-қатынас нәтижесінде пайда болады. Мұндай адам аулақ болады, әсіресе онымен жалғыз қалмауға немесе оның көзіне түспеуге тырысады.

Ұяттың немесе кінәнің тосқауылы не болып жатқанын түсінудің нәтижесінде пайда болады және шамадан тыс мақтауға, сынға, жағымпаздыққа жауап ретінде, өз кінәсін білуден ұялудан қорқу ретінде. Мұндай жағдайларда адамның беті қызарады, дауысы өзгереді, ол көзден және сұхбаттасушының қарым-қатынасынан алыстайды.

Жаман көңіл-күйдің кедергісі әңгімелесушілердің біреуінің көңіл-күйінің болмауынан туындайды. Адамның теріс көзқарасы оның сұхбаттасушысына әсер етеді және онымен қарым-қатынас жасауға тырысады.

Сөйлеу кедергісі адамның сөйлеуде сөйлеу қателіктерін жіберуіне байланысты қалыптасады. Сөздерді үнемі бұрмалау, хабарламаны құруда сөйлеу қателіктерін қабылдау, сөздерді дұрыс таңдамау, айтылғанның әлсіз дәлелі – бұл факторлар сөйлеушінің сөздерінің мағынасын өшіре алады, өйткені әңгімелесуші тек «кедергілерге» назар аударады.

Зигмунд Фрейдтің механизмдерді сипаттағанына дейін де, оның қызы Анна Фрейд қорғаныс механизмдерінің біртұтас теориялық жүйесін құруға тырысты. Оның түсіндіруінде бұл механизмдер тұлғаның психологиялық қақтығыстарын әлсіретуге, оның қоршаған ортаға бейімделуін және өзін-өзі реттеуін арттыруға, адамның ішкі тепе-теңдікті бұзатын стресстік факторлардың әсерінен психологиялық қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған. Олар сондай-ақ травматикалық факторлардың мәнін жеке тұлғаның адекватты қабылдауы мен түсінуіндегі психологиялық кедергілер болып табылады [5, 112 б.].

Қарқындылықпен бірге жүретін өзгерістер жанжалға, бас тартуға және тіпті қарама-қайшылыққа әкелуі мүмкін. Бұл мінез-құлық қарым-қатынастың тиімділігін төмендетеді және осылайша қарым-қатынасқа кедергі болады.

Жоғарыда аталған категориялар қарым-қатынастағы психологиялық кедергілердің негізгі себебі болып табылады. Олар жеке немесе комбинацияда әрекететеді, коммуникация процесін де ауытқуды тудырады. Сондықтан қарым-қатынас процесіне әсер ету деңгейін біртіндеп көтеруге тырысу керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Горянин В.А. Психология общения: учебное пособие для студентов вузов.- 5-е изд.- М.: издательский центр "Академия", 2008.-200 с.
2. Коломинский Я.Л. Психология общения.- М.: Аспект Пресс, 2003. -250с.
3. Творогова Н.Д. Общение: диагностика и управление.- М.: Смысл, 2002.
4. Куницына В.Н. Межличностное общение: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001.- 200с.
5. Тейлор Ш. Социальная психология.- 10-е изд. – СПб.: Питер, 2004.-240с.